

Espetxeratuak

III.
kapitulua

4

1. Arloa kopurutan



Espetxean dauden pertsonen lehentasuna izan dute beti Arartekoarentzat arretoa publiko bereziko gizataldea osatzen duten aldetik, beraien kalteberatasun-egoeragatik eta askatasun-gabetzeak dakartzan eraginengatik oinarritzko eskubideetan eta kondenan bertan mugatutako gainerako eskubideetan².

Dagoeneko, bi urte igaro dira Eusko Jaurlaritzako Berdintasun, Justizia eta Gizarte Politiketako Sailak espetxe-eskumena bere gain hartu zuenetik, eta horren ondorioz, arlo horren inguruan Arartekoari bidali zaizkion kexen eta kontsulten kopuruak gora egin du.

Jasotako kexa gehienak Euskadiko espetxeetatik bidali badira ere, Barne Ministerioaren mendeko Espetxeen Idazkaritza Nagusiko espetxeetatik bidalitako kexen eta kontsulten kopuruak ere gora egin du. Kasu horietan guztietan, Espainiako Herriaren Defendatzailerak bideratu dira idatzia.

² Honela dio [Espainiako Konstituzioaren](#) 25.2 artikulua: “*Presondegira kondenatuak, hura betetzen ari baldin bada, kapitulu honetako oinarritzko eskubideez goza dezake, baina ez espresuki huts kondenatorio arazoagatik, zigor zentzu eta presondegi legeagatik mugaturik daudenak*”.

Espetxeen gaineko eskumena Eusko Jaurlaritzari eskualdatzearen ondorioz, Arartekoak ahalmen osoa du EAEko espetxe-administrazioa eta Arabako (Zaballa), Bizkaiko (Basauri) eta Gipuzkoako (Martutene) espetxeak ikuskatzeko, bai eta horien mendeko unitateak eta gizarteratzeko zentroak ikuskatzeko ere. Horregatik, Arartekoak aurten amaitu ditu aurreko ekitaldian Euskadiko hiru espetxeetan abian jarritako informazio-jardunaldiak, presoei Ararteko erakundea aurkezteko eta Arartekoaren kexen prozeduraren eta esku hartzeko aukeren berri emateko. Ondorioz, preso gehiagok jo du Arartekora eta, gainera, erakundera jotzen duten pertsonen profila ere aldatu egin da, kexen egileak bai presoak, bai senideak edo hurbilekoak, bai gizarte-erakundeak izan direlarik.

Horrela, 2023ko ekitaldian Arartekoak 73 kexa jaso ditu guztira. Kopuru horren barruan, ofizioz hasitako hainbat jarduera nabarmendu behar ditugu; azkenak laugarren atalean garatuko dira.

Hala eta guztiz ere, jasotako kexa gehien muina ez da aurreko ekitaldiko urteko txostenean jasotakoaren oso desberdina, auzirik behinena espetxe-administrazioetako espetxeen arteko lekualdaketei buruzkoa izan dela³. Arlo honetako beste kexa batzuk presoek hirugarren graduako egoitza- eta gizarte-baliabideak heltzeko aukerari buruzkoak izan dira, bai eta EAEko hiru espetxeen antolamenduari, araubidearekin eta funtzionamenduari lotutako gorabeherari buruzkoak ere.

³ [474/2021 Errege Dekretuak](#), ekainaren 29koak, Estatuko Administrazio Orokorraren eginkizunak eta zerbitzuak Euskal Autonomia Erkidegoari eskualdatzeari buruzkoak dakarren eranskinak, espetxe-arloko Estatuko legeria betearazteari buruz ezartzen duenez, barneratua hartu behar duen espetxe-administrazioak bakarrik ukatu ahal du sailearen edo destinoaren ondoriozko lekualdaketa “*bidegabatzat jotzen badu edo plazarik ez badauka alde aurretik ezarritako gehieneko edukieraren arabera*”.

2. Aurrekariak

Garrantzitsua da gogoraraztea espetxe-eskumena Eusko Jaurlaritzari eskualdatuta, Berdintasun, Justizia eta Gizarte Politiketako Sailak bere gain hartu zuela [espetxeen antolaketa, araubidea eta funtzionamendua kudeatzeko eta gizarteratzeko eskumena, bai eta espetxe-legeria betearazteko eskumena ere](#) (Euskal Autonomia Erkidegoko Estatutuaren 10.14 eta 12.1 artikulua).

Ingurumari horretan, Arartekoaren kezka nagusietakoa izan da espetxean dauden pertsonen **lekualdatzeak**, preso prebentiboek **erregimen itxia** aplikatzearen ondorioz, edo zigortutako pertsonen espetxealdia **lehen graduan sailkatzea**⁴ baldin eta espetxeratuek [190/1996 Errege Dekretuak, otsailaren 9koak, Espetxeen Erregelamendua onestekoak](#) (aurrerantzean, EE), 102.5 artikuluan jasotako ezaugarriak betetzen badituzte. Euskadin, erregimen itxiko sailik ez dagoenez, erregimen horri loturik dauden espetxeratuak lurraldetik kanpoko espetxeetara eraman behar dira, eta horrek zuzeneko eragina dauka haien berreziketa- eta gizarteratze-prozesu indibidualetan eta pertsona horiek Euskadin dituzten familia- eta gizarte-loturak birgizarteratzeko eta harremanei eusteko aukeretan. Hori dela eta, Arartekoak Eusko Jaurlaritzari gomendatu zion ([Arartekoaren 2023ko otsailaren 27ko Gomendioa](#)) erregimen itxiko sailak sortzea, euskal espetxe-administrazio erabatekoari buruzko helburuari hel diezaion.

Hala, [Euskadin espetxe-eredua ezartzeko oinarriak](#) izeneko dokumentuaren arabera, Arartekoak gomendatu zuen tratamenduzko helburu bizia, zehapenik gabekoa, izango zuen lehen graduako saila ezartzea, tratamendu-talde espezializatu eta egonkor batez horniturik, lehen gradua espetxe barruko erregimen murriztaileena baita. Ildo horretan, Arartekoak jakitea izan duenez, Eusko Jaurlaritzak aurreikusi du erregimen itxiko saila egokituta izatea Arabako espetxean 2024. urtean, berariazko trebakuntza duten langileez zuzkitua.

Bestalde, Espetxe Erakundeetako Idazkaritza Nagusiko espetxeetan zigorra betetzen eta Euskadin errotzea duten pertsonak hurbildu eta espetxeratze gehiago egin direlako, espetxeetako biztanleria hazi egin da, Arartekoak aurreko ekitaldiko txostenean adierazi zuen bezala. Euskal Autonomia Erkidegoko espetxeetako egungo okupazioa espetxeen jardunbide-ahalmena baino handiagoa denez gero, Eusko Jaurlaritzak hainbat neurri aplikatu ditu 2023. urtean, presoek egoerari zuzenean eragin diotenak, harik eta Zubietako espetxea zabaltzen den arte (aurreikuspenen arabera, lanak 2024ko udaberrian amaituko dira, baina

2025ean jarriko da martxan). Gehiegizko okupazio horren ondorioz, EAEko espetxe-administrazioak hainbat neurri hartu ditu, hala nola Estatuko beste espetxe batzuetan dauden presoak Euskadiren eskumeneko espetxeetarako lekualdatzea ukatzea edo Euskadin sustrairik ez duten pertsonak Espetxeen Idazkaritza Nagusiaren beste espetxe batzuetara lekualdatzea.

Azken puntu horren gaineko salaketa helarazi zaio Arartekoari, Euskaditik kanpo lekualdatzen dituztenean, espetxeratutako migratzaileen kalteberatasunagatik. Euskadiko lotura bakarra espetxean bertan izan duten migratzaileen zenbait kasuren berri izan du Arartekoak, bai eta Euskadira adinez beherakoak izanik iritsi zirenen berri ere. Kasu horietan, EAEko espetxe-administrazioak sustrairik edo senide nahikorik ez zutela irizita, Euskal Autonomia Erkidegotik kanpora bidali dituzte.

Espetxe-administrazioen arteko lekualdaketa ukatzeko, eskumenak eskualdatzea arautzen duten arauetan jasotako legezko irizpideei jarraitzen zaie. Irizpide horien arabera, helmugako administrazioak aurka egin dezake lekualdaketa horiek bidegabatzat jotzen badituzte edo plaza erabilgarririk ez badago⁵.

Jarduketa hori, a priori, zuzenbidearen araberakoa izanik, Arartekoak garrantzitsutzat jo du Eusko Jaurlaritzak horrelako kontzeptu juridiko zehaztugabeak definitu ditzan, hala nola Euskadira lekualdatzea bidegabetzat jotzeko errotze edo sustraitze falta, betiere pertsona horien segurtasun juridikoa bermatzeko helburuz. Arartekoak bere ebazpenetan adierazi du beharrezkoa dela sustraitzearen kontzeptu hori objektibatzea eta aplikazio-irizpideak sistematizatzea, bereziki, lekualdatzei dagokienez.

Era berean, Arartekoak antzeman zuen Bizkaiko espetxean preso zeuden pertsona batzuk Espetxeetako Idazkaritza Nagusiaren beste espetxe batzuetara lekualdatu zirela, Bizkaiko presondegian obra batzuk egin behar zirelako. Egoeraren larritasuna dela eta, Arartekoak jarraipen handia egin zion autuari, lekualdatutako presoek kexa batzuen ondorioz. Azkenik, Eusko Jaurlaritzak lekualdatze hori justifikatzeko eman zituen irizpide teknikoekin bat egin gabe, Arartekoak egiaztatzea izan zuen arrazoi horrengatik lekualdatu ziren pertsona guztiak Bizkaiko (Basauri) espetxera itzuli zirela, konpontze-lanak amaitu ondoren.

Nolanahi ere den, espazio faltak are gehiago zailtzen du Euskadiko espetxeetan EEn 13. artikuluan ageri den printzipio zelularra betetzea, eta askotan, presoek ziegak partekatu behar dituzte; egoera hori larriagoa da

4 190/1996 Errege Dekretuak, otsailaren 9koak, Espetxeen Erregelamendua onartzen duenak, 101. artikuluan hirugarren tartekian araututa dago, eta, era berean, Espetxeen Lege Organiko Orokorren 10. artikulua hala dio: "espetxealdi erregimen itxian betetzeko establezimenduak edo sail bereziak izango dira, muturreko arriskutsutasuna duten zigortuentzat edo erregimen arrunt eta irekietara egokitu ezinezko presoentzat... Zentro horietako erregimenaren arabera, beste barneratu batzuekin egiten diren baterako jarduerak mugatuko dira eta halako presoek gaineko kontrol eta zaintza handiagoa egingo da, arauz zehazten den moduan".

5 169/2021 Dekretuak, uztailaren 6koak, Estatuaren eta Euskal Autonomia Erkidegoaren arteko Transferentzien Batzorde Mistoaren erabakia onartzen duenak, espetxe-arloko estatu-legeak betearazteko egitekoak eta zerbitzuak Euskal Autonomia Erkidegoari eskualdatzeari buruzkoak, D letrako laugarren atalean ondokoa esaten da: "Espetxe-sailkapen edo -destinoaren ondorioz lekualdatzen bada, barneratua hartu behar duen espetxe-administrazioari jakinarazi beharko zaio aldez aurretik, eta lekualdatzearen aurka azaldu ahal izango da bidegabetzat jotzen badu edo plazarik ez bada aldez aurretik ezarritako gehieneko edukieraren arabera".

emakumeen kasuan, gizonezkoek baino espazio gutxiago dituztelako.

Lurraldeko espetxe-premiei erantzuteko azpiegitura nahikorik ez egoteaz gain, hainbat presok Arartekoaren aurrean salatutako egoera ere kontuan hartu behar da, EAEko hiru espetxeetan, espetxe-langile nahikorik ez dagoelako, bereziki tratamendu-langilerik, eta ments horrek nabarmen eragiten die espetxean dauden pertsonen ematen zaien arretari eta espetxeetako langileek pairatzen duten estres- eta presio-mailari.

Amaitu berri den 2023an, Arartekoak jorratu duen beste gai garrantzitsu batek lotura dauka **presoak egoitza-baliabideak eta komunitatean birgizarteratzeko baliabideak eskuratzearekin**. Azken txostenean, Arartekoak foru-aldundien egoitza-baliabideen inguruko arazoa aipatu zuen⁶, baina gerora jakitea izan du, zorionez, Eusko Jaurlaritzak sendotu egin duela erdi-askatasuneko erregimenean dauden edo baimena duten eta bizitegi-baliabiderik ez duten barneratutako gizon-emakumeentzako harrera-etxeen sarea.

Guztiz ere, Arartekoak gai horri lotutako kexa bat jaso zuen, Euskadiko espetxe batean, desgaitasuna duen eta tetraplegia-egoeran dagoen pertsona baten kasuari buruz. Arartekoak esku hartu zuen kexa horren inguruabarrean, eta, arian ari zela, jakin zuen, Bizkaian, Eusten izeneko baliabide soziosanitario espezifikoa abian jarri zela; hain zuzen ere, gaixotasun larriak eta sendaezinak dituzten eta bizitegi-baliabiderik ez duten espetxeratuak erdi-askatasuneko erregimenari heltzeko baliabide soziosanitarioa da Eusten. Arartekoak behin eta berriz eskatu dio halako baliabidea Eusko Legebiltzarrari, urtero-urteko igortzen dizkion txostenetan.

Azkenik, Arartekoak badaki beharrezkoa dela **informazioaren eta komunikazioaren teknologiak (IKT)** espetxean ezartzea eta garatzea, hainbat arrazoi direla medio: ekonomikoak, sozialak, garapenekoak, gizarteratzekoak eta eraginkortasunekoak eta administrazio onekoak. Hori dela eta, Arartekoak euskal espetxe-administrazioari gogorarazi dio beharrezkoa dela tresna eta sistema horiek espetxean normalizatzea, batez ere, “analfabetismo teknologiko eta digitala” saihesteko, bereziki, zigor luzeak bete ondoren espetxetik ateratzen diren pertsona horiei dagokienez, espetxeko egoerak eragotzi egin baitie gaur egungo aldaketetara pixkanaka-pixkanaka egokitzea.

⁶ 2021ean, larrialdi-egoera bat gertatu zen; izan ere, espetxe-transferentziaren esparruan, foru-aldundiek espetxean zeuden pertsonentzat zituzten bizitegi-baliabideak ixten ari ziren (Arabako Foru Aldundiaren presoentzako egoitza-baliabide espezifikoen kausa da) edo gizarte-bazterketa larria pairatzen ari ziren beste gizatalde batzuentzat bideratzen ari ziren, bazterkeria baloratzeko tresnak une horretan espetxean zeuden pertsonen egoerari egokitu gabe. Horrez gain, presoan espetxealdia ez zetorren bat plazen eskuragarritasunarekin, eta, izatez, espetxean bertan bete behar zuten hirugarren gradua, zigorra behin betiko bukatutzat eman arte, foru bizitegi-baliabideei heltzeko modurik ez izateagatik.

3. Kexa eta jarduera aipagarrienak

3.1. Bitarteko hertsagarriak aplikatzea eta preso bat La Moraleja-Dueñasko (Palentzia) espetxera eramatea, liskar bortitz baten ondorioz lehen gradura itzultzeagatik, eta euskal espetxe-administrazioaren aurkako tratu txarrengatik salaketa jarrita

Arartekoak kexa-idazkia jaso zuen preso baten eskutik, eta, bertan, La Moraleja-Dueñasko (Palentzia) espetxera eraman zutela salatu zuen, lehen gradura itzuli zelako, Bizkaiko espetxean indarkeriazko gertakari batzuetan parte hartu izana leporatu baitzioten. Behin-behineko isolamendu edo bakartzearen ostean, presoak Arabako espetxera eraman zuten urgentziaz.

Kexagileak bi euskal espetxeetako funtzionarioen tratu txarrak salatu zituen, eta Arartekoari jakinarazi zion Palentziara eraman aurretik salaketa-idazkiak aurkeztu zituela Euskadiko agintaritzak judizial eskudunaren aurrean.

Gertakariaren larritasuna ikusita, Arartekoak informazioa eskatu zion Eusko Jaurlaritzako Berdintasun, Justizia eta Gizarte Politiketako Sailari, eta bi zentroetan aplikatutako bitarteko hertsagarrien erabilera aztertu zuen. Arartekoak ondorioztatu zuen neurri egokiak hartu behar zirela, kontroleko eta barne-ikuskaritzako organoei eta dagokion agintaritzak judizialari bitarteko hertsagarriak aplikatzeari buruzko komunikazioan omisioak saihesteko.

Era berean, gomendatu zuen ([Arartekoaren 2023ko otsailaren 27ko Gomendioa](#)) Euskadin lehen graduko erregimena egokitu dadila, euskal espetxe-administrazio integrala bermatzeko eta Euskaditik kanpo lekualdatzeagatik ondorio kaltegarriak, kexagileak gizarteratzeko banakako prozesua etetea eta haren gizarte-eta familia-harremanei eusteko zailtasunak saihesteko.

Eragindako administrazioak Arartekoari jakinarazi zion gomendioa onartu zuela. Hori dela eta, Arabako espetxean erregimen itxiko sail bereziak sortzea aurreikusi da Eusko Jaurlaritzaren azpiegitura eta langileen prestakuntzaren plangintzan 2024ko ekitaldian.

3.2. Desgaitasuna duen pertsona baten askatasun-gabetzearen egoera (tetraplegia), gizarte-sarean egoitza-baliabide egokirik ez esleitzeagatik

Kexa-idazkian jasotzen denez, espetxeratuaren egoera espetxetik irteteko baimen arrunt batez gozatzean gertatutako

istripu baten ziozkoa izan zen, eta, beraz, Espetxe Zaintzako Epaitegiak (aurrerantzean, EZE) baldintzapeko askatasuna aitortu zion eta Bizkaiko Foru Aldundiaren (aurrerantzean, BFA) gizarte-baliabide batean sartu zuten.

BFAk argudiatu zuenez, pazienteari eusteko ezintasuna ikusita, egoitza-baliabide espezializatu batzuetara lekualdatzeko eskatu zuten, baina ez zuten baiezko erantzunik jaso. Azkenean, BFAk baja eman zion kexagileari hasiera batean esleitu zioten egoitza-baliabidean. Horren ondorioz, Espetxe Zuzendaritzak baldintzapeko askatasuna eten zion, eta preso Arabako espetxera bidali zuten berriro, erizaintzako modulura.

Arartekoak gaiari buruzko informazioa eskatu zion BFari, eta, era berean, harremanetan jarri zen bai EAEko espetxe-administrazioako langileekin, bai sailarekin lotutako baliabideak kudeatzeaz arduratzen diren Hirugarren Sektorereko erakundeetako kideekin, informazioa biltze aldera.

Ebazpen batek eman zion azkena espedienteari. Ebazpen horretan, Arartekoak adierazi zuen Eusko Jaurlaritzaren eta foru-aldundien arteko koordinazioa behar-beharrezkoa zela, presoek behar espezifikoak erantzuteko eta horiek gizarte-zerbitzuen euskal sistemaren sare publikoan barruratzeko. Era berean, Arartekoak azpimarratu zuen beharrezkoa dela lurraldeen arteko zama orekatzea foru-aldundien baliabideen artean⁷.

Azkenik, Arartekoak jakin zuen presoak Eusten baliabidera lekualdatu zela zerbitzua abian jarri bezain laster. Era berean, Eusko Jaurlaritzako Berdintasun, Justizia eta Gizarte Politiketako Sailak argitaratutako Bi urteko espetxe-kudeaketaren balantzea Euskadin deritzon dokumentuan jaso du, Arartekoak adierazitakoaren ildotik, "Gaixotasun larriak eta sendaezinak dituzten presoak artatzeko baliabide soziosanitarioetara bideratzea, eta Eusten zerbitzua beste baliabide soziosanitario batzuetara igarotzeko baliabide gisa erabiltzea".

4. Jarduera-planaren esparruko bestelako esku-hartzeak

4.1. Ofiziozko jarduketak

Espetxean gertatutako suizidio eta heriotzei buruzko auziak Ararteko erakundera igorri dira beti. Tamalez, Arartekoak ofiziozko lau espediente hasarazi behar izan ditu 2023an, urte horretan euskal espetxeetan izandako heriotzen ondorioz. Horietako bitan, Arartekoak egiaztatu zuen nazioarteko estandarren eta protokoloen arabera jokatu zela, eta ez zuen irregulartasun-zantzurik ikusi. Beste bi espedienteak oraindik ere izapidetze-aldian daude.

⁷ Denborarekin bat, Arabako Foru Aldundiak zama handiagoa jasan du, Euskadin, zigorrak betetzeko espetxe nagusia lurralde horretan baitago.

Beste alde batetik, Arartekoak bilera bana antolatzen du urtero-urtero espetxe-arloko hirugarren sektoreko erakundeekin, hiru lurralde historikoetan. 2022 ekitaldian izandako azken bileran, Arartekoari helarazitako informazioaren ondorioz, Arartekoak ofiziozko jarduketa banari ekin zion 2023an, espetxean dauden pertsonak beren senide eta hurbilekoekin dituzten komunikazioei buruz, seme-alaba adingabeak tartean direnean⁸, eta espetxean dauden pertsonak eragile juridikoekin dituzten komunikazioei buruz⁹. Jarduketa horiek direla eta, Arartekoak bi ebazpen eman ditu.

4.2. Bilerak elkarteekin

Urtero bezala, Arartekoak bilerak egin ditu Arartekoaren egoitza guztietan, Euskadin preso dauden pertsonak gizarteratzeko espetxe-arloko hirugarren sektoreko erakundeekin eta hiru lurraldeetako abokatuen elkargoetako espetxe-laguntzako txandetako ordezkariarekin.

Bilera horietan, Euskadiko espetxe-egoeraren ebaluazio bateratua jorratzeaz gain, oso jakingarriak dira erakundearentzat; izan ere, besteak beste, erakunde horiek beren programei esker artatzen dituzten presoek arazoak berri ematen da, bai eta, aurreko urtearekin alderatuta, antzemandako aurrerapenen eta hobekuntzen berri ere.

Era berean, espetxean dauden pertsonen arloko teknikariak beste elkarte eta gizarte-eragile batzuekin bildu dira ekitaldian zehar, hala nola ESEN sarearekin (Espetxe Sarea Euskadi Nafarroa).

4.3. Bilerak administrazioarekin

Euskadiko espetxeetan lehen gradua ezartzeari buruzko gomendioa¹⁰ argitaratu ondoren, Arartekoa eta Eusko Jaurlaritzako Berdintasun, Justizia eta Gizarte Politiketako sailburua, nor bere taldeko kideez lagunduta, bildu ziren gomendio hori aztertzeke, bai eta EAEko espetxeetan izandako heriotzei eta beste gai garrantzitsu batzuei buruzko ofiziozko espedienteak aztertzeke ere.

Arruntan, espetxean dauden pertsonen arloko teknikariak Eusko Jaurlaritzako espetxe-administrazioako arduradun teknikoekin bildu izan dira, transferentzia hartu eta gero, espetxe-kudeaketaren garapena baloratzeko eta horren jarraipena egiteko.

⁸ Arartekoaren 2023ko urriaren 17ko Ebazpena, senideen arteko komunikazioei buruzkoa.

⁹ Arartekoaren 2023ko urriaren 17ko Ebazpena eragile juridikoekin komunikazioei buruzkoa.

¹⁰ Arartekoaren 2023ko otsailaren 27ko Ebazpena.

4.4. Informazio-jardunaldiak Euskadiko espetxeetan

Arartekoaren aburuz, espetxean dauden pertsonak eskubidedun subjektuak dira eta gizartearen atal izaten jarraitzen dute, aktibo sozialen moduan. Beraz, aldi baterako askatasunik gabeko egoera berezia dutenez eta herritar horiek erakundeari buruzko informazioa eskuratzeko zailtasunak dituztenez, Arartekoaren albokoa eta arloko teknikariak Euskadiko hiru espetxeetara joan ziren jardunaldi batzuk eskaintzera. Saiootan, espetxeratuaren eskubideen berri eman zieten bertaratutakoei, bai eta erakundearen eginkizunen eta funtzionamenduaren berri. Jardunaldi horiei esker, presoekin zuzenean hitz egiteko modua izan genuen.

4.5. Banako elkarrizketak espetxean preso dauden pertsonekin

Arartekoaren teknikariak maiztasunez joan dira EAEko hiru espetxeetara, kexa-espedienteen izapidetzea dela eta, kexagileekin biltzeko, eta banakako arreta egin diete guztiei.

4.6. Parte hartzea ekitaldietan, lantaldeetan eta biltzarretan

Amaitu berri den ekitaldian, Ararteko erakundeak ekitaldi ugarietan parte hartu du, besteak besteak, behean zehaztu direnetan:

- “*The Future of Parole: Ideas, Institutions and Practices*”: nazioarteko topaldi akademikoa Oñatiko Soziologia Juridikoko Nazioarteko Institutuan.
- “*Justicia y práctica restaurativa en el ámbito penitenciario*” (Justizia eta jardunbide errehabilitatiboa espetxe-esparruan): jardunaldiaren hasieran, Arartekoaren albokoak parte hartu zuen justizia errehabilitatiboak espetxe-politiketan duen garrantziari buruzko mahai-inguruan.
- EHUren udako ikastaroen barruan, Arartekoak tortura eta tratu txarrak prebenitzeko tresnei buruzko mahai-inguru batean parte hartu zuen.
- Gainera, Arartekoaren teknikariek, behatzaile gisa, Tortura Prebenitzeko Mekanismo Nazionalarekin batera, Arabako espetxea eta Aita Menni Ospitale Psikiatrikoko lege-psikiatriako unitatea bisitatu zuten.
- Espetxeko lanari buruzko jardunaldia, SIDALAVaren 30. urteurrenaren kariaz antolatua.
- GOIZTIRIK antolatutako “*La intervención con mujeres en el nuevo modelo penitenciario de Euskadi*” (Emakumeekiko esku-hartzea Euskadiko espetxe-eredu berrian) jardunaldia.

- “*Personas LGTBQ+ en prisión: incidencias de la libre autodeterminación de género en el sistema penitenciario*” (LGBTQ+ pertsonak espetxean: genero-autodeterminazio askearen inguruko gorabeherak espetxe-sisteman. Espetxe-administrazioaren erronkak).

4.7. Ikuskatze-bisitak ofiziozko espedienteen izapidetze-aldian

Arartekoaren teknikariek ikuskapen-bisitak egin zituzten Euskadiko hiru espetxeetan, ofiziozko espedienteen proposatu ziren komunikazioei lotutako gaiak buruzko informazioa biltzeko, espetxeetako instalazioak gai horri buruzko estatuko eta nazioarteko estandarretara egokitzen diren ebaluatzeko eta Euskadiko hiru espetxeetan erabiltzen diren irizpideen homogeneotasun-maila zehazteko.

5. Arloko jardueren laburpena

Arartekoak bere eginkizunak betetzen dituenean, erakundearentzat funtsezkoa da gogoan izatea **espetxean dauden pertsonak eskubide osoko subjektuak** direla, eta gizarteratze-prozesua bete ondoren, itzuli behar duten gizartearen atal izaten jarraitzen dutela. Horrela, espetxeko bizitzak bizitza askea hartu behar du eredutzat. Era berean, garrantzitsua da nabarmentzea espetxearekiko lotura bereziko lege- eta espetxe-harremanaren ziozko eskubide eta betebeharrak herritarren berezko eskubideei gehitu behar zaizkiela, lehenengoek bigarrenak ezin ordeztu ditzaketela edo bigarrenei ezin eragin diezazkietela, arauetan jasotako mugez haratago.

Illo horretan, eskubide osoko herritar gisa direnez gero, presoek dituzten eskubideak autonomia-erkidegoko erakundearen, foru-erakundearen eta udal-administrazioaren aurrean ere gauzatu beharko dira eta administrazio horiek guztiek legezko betebeharrak bete behar dituzte, gainerako herritarrekin betetzen dituzten modu eta baldintza berberetan. Horretarako, beharrezkoa da administrazio publikoen arteko koordinazioa eta erakundearen arteko komunikazioa lantzea. **Politika publikoen osotasunaren printzipioari** darion eskakizuna da, pertsona horiek dituzten beharrei arreta osoa ematea ahalbidetzeko ezen, gaur egun, Arartekoaren iritziz, gauzatzetik urrun baitago.

2023ko ekitaldian, hauexek izan dira Arartekoaren jardueraren ardatz nagusiak:

1. Oinarrizko eskubideak:

- **Espetxean hiltzea eta nork bere buruaz beste egitea.** Amaitu berri den ekitaldian, lau heriotza gertatu dira EAEko espetxeetan. Heriotza bakoitzaren ondotik, Arartekoak ofiziozko espedientea hasarazi zuen. Dagoeneko

amaitutzat jo diren jarduketa horietako bitan, Arartekoak ez zuen inolako irregulartasun-zantzurik antzeman. Horrez gain, ofiziozko espediente horien ondorioz, Eusko Jaurlaritzak arloko protokolo berria prestatu eta eman dio Arartekoari, nazioarteko estandarrak betetzen dituen eta aurrerapenak dakartzana lehen indarrean egon denaren aldean.

- › **Gaixo terminalak:** Eusko Jaurlaritzak Eusten deritzon baliabide soziosanitarioa jarri du martxan: gaixotasun larriak eta sendaezinak dituzten eta bizitegi-baliabiderik ez duten zigortuentzako baliabide soziosanitario espezifikoak da Eusten. Arartekoak jakin duenez, 2023ko udan egin ziren lehen lekualdatzeak baliabide horretara.

2. Hurbilketak: EAEko espetxe-administrazioak onartu egin du Arartekoak Euskadin lehen graduako moduluak ezartzeari buruz egindako gomendioa. Gainera, konpromiso hori espetxe-azpiegituren aurreikuspenen jaso da eta, 2024an, erabilera hori izango duen modulu bat egokituko da Arabako espetxean. Hala eta guztiz ere, Arartekoak azpimarratu du irizpide zehatzei jarraiki objektibatu behar direla kontzeptu juridiko zehaztugabeak, hala nola espetxeratuen errotzea, lekualdatzeaz denaz bezainbatean.

3. Presoek sarbidea izatea egoitza-baliabideetara eta komunitatean gizarteratzeko baliabideetara (batez ere, gizarte-bazterketa, mendekotasuna eta adinekoak). Espetxean dauden pertsonentzako berariazko baliabideak zuzkitzea mota horretako erabiltzaileen birgizarteratzeko aukeretan aurrerapen handia bada ere, funtsezkoa da, Arartekoaren ikuspegitik, pertsona horiek guztiek gizarte-baliabideak eta komunitatean birgizarteratzeko baliabideak bermatuta izatea gainerako herritarren baldintza berberetan.

Horretarako, ezinbestekoa da gizarte-zerbitzu normalizatuak egotea espetxean, eta arlo horretan jarduteko protokolo bat egotea, espetxeetako gizarte-zerbitzuak lehen mailako arretako sarean sortzeko eta gizarte-zerbitzuen euskal sisteman txertatzeko helburuz.

Era berean, Arartekoak gogorarazi du banakako gizarteratze-prozesuak, gehienetan, ez direla presoak behin betiko aske irteten direnean amaitzen, eta, beraz, ezinbestekoa dela erakundeen esku-hartzea hedatzea intentsitate ertaineko egoitza-baliabideak eskuetaratzeko preso ohiei, Ararteko erakundeak ezagutu dituen espetxe-osteko egoerak saihesteko, hala nola pobrezia, kalean bizitzea eta gizarte-bazterketa larria, berrerortzea eragin dezaketenak.

4. Osasun mentala, emakumeak eta gurasoak preso dauzkaten adingabeen eskubideak.

Azkenik, Arartekoak adierazi nahi du defentsa-erakundea bereziki kezkatzen duela espetxean dauden pertsonen osasun mentalaren egoerak¹¹. Ildo horretan, Arartekoak prestaturiko ezohiko txosten honetan jasotako gomendioek indarrean diraute: [Askatasunik gabe dauden pertsonen buruko osasunari EAEn emandako arreta soziosanitarioa](#).

Bestalde, Arartekoaren iritziz, haurren eta generoaren ikuspegiak EAEko espetxe-administrazioaren berariazko bultzada behar du. Hainbat programa eta ekimeni esker aurrera egin den arren, hala nola Kuttunak programari esker (adingabeen eta espetxean dauden gurasoen arteko harreman normalizatua errazteko) edo Martuteneko espetxean amen modulu irekitzeari esker, Arartekoak uste du oraindik ere beharrezkoa dela haurren eta generoaren gaineko ikuspegia areagotzea euskal espetxe-politikan.

¹¹ 2011ko [PRECA azterlanaren](#) (Buruko nahasmenduen prebalentzia Espainiako espetxeetan) arabera, aztertutako biztanleriaren % 84k buruko nahasmendua izan du bizitzako uneraren batean; % 76k substantziak kontsumitu ditu: kokaina eta kanabisa; % 45ek antsietate-nahasmendua eta % 41ek aldartearen nahasmendua izan du; azkenik, % 11k nahasmendu psikotikoa izan du.